

การพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑

Management Development of Education in Sangha

Administrative Region 1

พระครูสุวรรณวรการ *

ทรงวิทย์ แก้วศรี **

ยุทธนา ปราณีต ***

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรม ๒) เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ และ ๓) เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมคณะสงฆ์ภาค ๑ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) จำนวน ๑๘ รูป/คน โดยสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth interview) และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จำนวน ๘ รูป/คน โดยวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนาความ

ผลการวิจัย พบว่า

๑. แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนา มีกระบวนการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาโดยนำแผนงานเชิงกลยุทธ์เข้ามาทำการวิเคราะห์สถานการณ์ซึ่งประกอบด้วยวิเคราะห์ SWOT Analysis ประกอบด้วย ๔ อย่าง คือ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและปัญหามาดำเนินการวิเคราะห์แนวคิดทฤษฎีทั้ง ๕ ด้าน ได้แก่ ด้านหลักสูตร ด้านครูผู้สอน ด้านกระบวนการเรียนการสอน ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน ด้านการวัดผลและประเมินผล

๒. สภาพทั่วไปเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ พบว่า พระสังฆาธิการในทุกระดับชั้นให้ความร่วมมือกันดี มีกลไกในการพัฒนาและบริหารหลักสูตรให้มีประสิทธิภาพ โนมน้าวผู้เรียนให้เข้าถึงจุดมุ่งหมายของหลักสูตรอย่างแท้จริง ทำให้มีครูที่มีศักยภาพ มีความเชี่ยวชาญเฉพาะตัว และมีปริมาณอย่างเพียงพอต่อการเรียนการสอน เพราะอยู่ในศูนย์กลางทางการศึกษา ปฏิรูปเทศดีกว่าต่างจังหวัด โดยมีกระบวนการเรียนการสอน ที่มีการจัดทำ

* วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

** อาจารย์ ดร., ที่ปรึกษาหลัก

*** อาจารย์ ดร., ที่ปรึกษาร่วม

แผนการสอนตามแผนยุทธศาสตร์ มีเทคนิควิธีที่สามารถสอนให้เข้าใจ แจ่มแจ้ง แก่ลัวกล้าให้บุคลากรผลิตสื่อที่มีคุณภาพ แล้วนำสื่อไปปรับใช้เพื่อให้เกิดศักยภาพทางการเรียนรู้เพิ่มขึ้น และส่งผลให้คณะสงฆ์มีการวางแผนในการตรวจสอบการสอบวัดผลประจำปีที่ดีกุมและจริงจังต่อการกำกับดูแล

๓) แนวทางการพัฒนาการจัดการการศึกษาแผนกธรรมคณะสงฆ์ภาค ๑ พบว่า

๑) ด้านหลักสูตร ควรมีการพัฒนาให้ทันสมัยและสอดคล้องกับสายสามัญ ๒) ด้านครูผู้สอน ต้องเป็นครูมืออาชีพ มีการศึกษาอบรมและพัฒนาตัวเองตลอดเวลา ๓) ด้านกระบวนการเรียนการสอน ที่มีคุณภาพ และควรปรับระยะเวลาการสอนให้เพิ่มมากขึ้น ๔) ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน ควรนำเทคโนโลยีการเรียนการสอนที่ทันสมัยมาประยุกต์ให้ผู้เรียนเกิดทักษะในการนำไปใช้ ๕) ด้านการวัดผลและประเมินผล ต้องมีรูปแบบเป็นมาตรฐานเดียวกันทั่วประเทศเพื่อให้เกิดผลที่ชัดเจน

คำสำคัญ: การพัฒนา, การจัดการ, ศาสนศึกษา, แผนกธรรม

Abstract

The Objectives of this research were, 1) to study concepts and theory of the development of religious education Dhamma division, of Sangha Administration, Region 1, 2) to study the general context of development of the administration of religious studies, Dhamma division, of the 1st region Sangha Administration and 3) to propose the mean of administration development of religious education, Dhamma division, of the 1st region Sangha Administration. Methodology was the qualitative research collecting data from 18 key informants with the structured in-depth-interview by face-to-face interviewing and also data were collected from 8 participants in focus group discussion. Data from both steps were analyzed by descriptive interpretation.

The Findings of this research were as follows:

1) The concepts and theories of administration development of religious education, Dhamma division, were analyzed by SWOT concepts consisted of Strength, Weakness, Opportunity and Threat in 5 areas; curriculum, teachers, learning and teaching process, educational media and evaluation and measurement.

2) The general context of administration development of religious education, Dhamma division, of the 1st region Sangha Administration were that the administrative monks at all levels were good cooperative, had effective mechanism for curriculum administration, learners persuasions to comprehend the core of the curriculum that make teachers to have capacity, to be specialist individually, to be in appropriate numbers for teaching because they were in the center of education the more suitable place than up-country. There were the process of learning, there

were strategic learning-teaching there were suitable techniques to catch the interests of learners by being clear, bravely, qualified teach media production and use that media to promote the capability of learning and teaching. The Sangha Order had annual plan for Sangha Administration to evaluate the operations with concise and clear plan for controlling.

3) The means for the administration development of religious education, Dhamma division, of the 1st region Sangha Administration were that 3.1 curriculum: There should be curriculum development coinciding with the formal education, 3.2 the teachers: Teachers should be professional with education, training and self-developing at all times and 3.3 the learning - teaching process: there should be more time for each teaching session and 3.4 teaching aids: there should be using new technology in teaching so that learners could develop skills to use the technology for education and 3.5 evaluation and measurement : evaluation and measurement . There should be a standardized prototype with the same standard throughout the country.

Keywords: Development, Management, Religious Education, Dhamma Division,

๑. บทนำ

การศึกษาคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ดำเนินตามแนวไตรสิกขา โดยยึดถือพุทธพจน์ คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหลัก มีความมุ่งหมายที่สำคัญ เพื่อให้ประพฤติปฏิบัติตนดำรงรักษา และเผยแผ่พรหมจรรย์อันเป็นระบบการศึกษาของคณะสงฆ์^๑ การศึกษาของคณะสงฆ์ในอดีตแยกออกเป็น ๒ ฝ่ายคือ ๑) คณฤชระ ได้แก่ การศึกษาหลักธรรมทั้งที่เป็นคำสั่งและคำสอนคือ พระธรรม และวินัย ๒) วิปัสสนาธุระ ได้แก่ การศึกษาการฝึกจิตของตนให้ปราศจากกิเลส

จากการศึกษาใน ๒ ระดับข้างต้นมีการพัฒนาเรื่อยมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน การศึกษาของคณะสงฆ์ ภาค ๑ ได้จัดการศึกษาพัฒนาเรื่อยมาตามเกณฑ์การศึกษาคณะสงฆ์ ปัจจุบันมีทั้งจัดการเรียนการสอนในภาค ๑ และพระสงฆ์ในภาค ๑ ได้เดินทางไปศึกษาในสถาบันที่อื่นที่ให้การศึกษาระดับสูงขึ้นไป

การศึกษาของไทยในอดีตมีวัดเป็นศูนย์กลาง มีพระเป็นครูผู้สอนวิชาความรู้ที่เป็นเรื่อง ปรัชญาธรรม ภาษาบาลี ภาษาไทย รวมไปถึงศิลปวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ด้วย นอกจากนั้นวัดยังมีบทบาททางสังคม เพราะสังคมไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานทางวัฒนธรรม จวบจนมีการปฏิรูป การศึกษาอย่างสมัยใหม่ทางราชการได้แยกการศึกษาออกเป็น ๒ ระบบ คือ ระบบใหม่คือระบบ

^๑สมศักดิ์ บุญปู, ผศ.ดร. “การพัฒนาการศึกษาสงฆ์”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต, (กรุงเทพมหานคร: นวสารันการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๓๓.

โรงเรียนซึ่งรัฐให้การสนับสนุน กับระบบเดิมคือระบบวัดซึ่งคณะสงฆ์เป็นผู้จัดการ การศึกษาของสงฆ์ จึงมีสงฆ์เป็นผู้จัดการศึกษา โดยมีภารกิจอยู่ที่การสร้างประชากรที่มีคุณภาพให้กับประเทศหรือการเตรียมประชากรที่มีคุณภาพให้กับประเทศ

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม หรือที่เรียกกันว่า นักธรรม เกิดขึ้นตามพระดำริของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นการศึกษาระบบวินัยในภาษาไทย เพื่อให้ภิกษุสามเณรผู้เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนาสามารถศึกษาพระธรรมวินัยได้สะดวก และทั่วถึง อันจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่สัมมาปฏิบัติ ตลอดจนเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไป

การศึกษาพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยแต่โบราณมา นิยมศึกษาเป็นภาษาบาลี ที่เรียกว่า การศึกษาพระปริยัติธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้ยากสำหรับภิกษุสามเณรทั่วไป จึงปรากฏว่า ภิกษุสามเณรที่มีความรู้ในพระธรรมวินัยอย่างทั่วถึงมีจำนวนน้อย เป็นเหตุให้สังคมพลตลาดแคลน พระภิกษุผู้มีความรู้ความสามารถที่จะช่วยกิจการพระศาสนาทั้งในด้านการศึกษา การปกครอง และการแนะนำสั่งสอนประชาชน ดังนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงได้ทรงพระดำริวิธีการเล่าเรียนพระธรรมวินัยในภาษาไทยขึ้น สำหรับสอนภิกษุสามเณรวัดบวรนิเวศวิหาร เป็นครั้งแรก นับแต่ทรงรับหน้าที่ปกครองวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ เป็นต้นมา โดยทรงกำหนดหลักสูตรการสอนให้ภิกษุสามเณรได้เรียนรู้พระพุทธศาสนา ทั้งด้านหลักธรรม พุทธประวัติ และพระวินัย ตลอดถึงการแต่งวิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม

เมื่อทรงเห็นว่า การเรียนการสอนพระธรรมวินัยเป็นภาษาไทย ดังนี้ ได้ผลทำให้ภิกษุสามเณรมีความรู้กว้างขวางขึ้น เพราะเรียนรู้ได้ไม่ยาก จึงทรงดำริที่จะขยายแนวทางนี้ไปยังภิกษุสามเณรทั่วไปด้วย ประกอบกับ ใน พ.ศ. ๒๔๔๘ ประเทศไทยเริ่มมีพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ซึ่งภิกษุทั้งหมดจะได้รับราชการยกเว้น ส่วนสามเณร จะยกเว้นไว้เฉพาะสามเณรผู้รู้ธรรม ทางราชการได้ขอให้คณะสงฆ์ช่วยกำหนดเกณฑ์ของสามเณรผู้รู้ธรรม สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ จึงทรงกำหนดหลักสูตร องค์สามเณรผู้รู้ธรรมขึ้น ต่อมาได้ทรงปรับปรุงหลักสูตรองค์สามเณรผู้รู้ธรรมนั้นเป็น “องค์นักธรรม” สำหรับภิกษุสามเณรชั้นนวกะ (คือผู้บวชใหม่) ทั่วไป ได้รับพระบรมราชานุมัติ เมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ และโปรดให้จัดการสอบในส่วนกลางขึ้นเป็นครั้งแรกในเดือนตุลาคมปีเดียวกัน โดยใช้วัดบวรนิเวศวิหาร วัดมหาธาตุ และวัดเบญจมบพิตร เป็นสถานที่สอบ การสอบครั้งนี้ มี ๓ วิชา คือ วิชาธรรมวิภาคในนวโกวาท วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม และแปลภาษามคธเฉพาะท้องถิ่นในอรรถกถาธรรมบท

ปัจจุบัน การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมนี้ มีพระพรหมมุนี (พรหมคุณตเถร) วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นแม่กองธรรมสนามหลวง เน้นการพัฒนาศาสนทายาทให้มีคุณภาพสามารถดำรงพระ

ศาสนาไว้ได้ด้วยดีทั้งถือว่าเป็นกิจการของคณะสงฆ์ส่วนหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยมาตั้งแต่ครั้งอดีตถึงปัจจุบัน^๒

การศึกษาของคณะสงฆ์ไทย จึงกลายเป็นหลักของการพัฒนาเพื่อเป็นมรรควิธีในการนำสังคมชาวพุทธให้ไปสู่เป้าหมายที่ถูกต้อง เมื่อศึกษากันอย่างละเอียด จะพบว่า การศึกษาของคณะสงฆ์ไทย นับแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา ไม่ได้มีรูปแบบการจัดการศึกษาที่ชัดเจนนัก แต่พระพุทธศาสนากลับตั้งมั่นได้อย่างมั่นคง เพราะพระพุทธศาสนาได้แทรกซึมเป็นส่วนหนึ่งอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างแนบสนิท ต่อมาภายหลัง เมื่อสังคมเริ่มขยายตัวไปพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย ความเชื่อที่ไม่อาจพิสูจน์ได้ด้วยหลักการทางวิทยาศาสตร์ จึงค่อยๆ ถูกบดบังด้วยโลกทัศน์แบบประจักษ์นิยม ซึ่งโลกทัศน์แบบนี้ได้ทำลายวิถีชีวิตและหลักคิดของบรรพบุรุษที่มีต่อความเชื่อในเรื่องบุญ-บาปหรือคุณธรรมทั่วไป

จึงได้มีการปฏิรูปการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย เพื่อรับกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ ซึ่งพระองค์ได้สนับสนุนให้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระมหาเถระองค์สำคัญในสมัยนั้น รจนาดาราทางด้านพระศาสนาขึ้นมาใหม่ ซึ่งบางตำราก็ทรงอิทธิพลมาจนถึงปัจจุบัน เช่น นวโกวาท หรือแบบเรียนที่ใช้อยู่ในปัจจุบันตั้งแต่บาลี พระไตรปิฎกและแบบเรียนนักเรียน^๓ ในการปฏิรูปการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในรูปแบบนี้ แม้จะเป็นที่ยอมรับได้ในหมู่ผู้มีการศึกษาและชนชั้นกลาง แต่อีกด้านหนึ่งกลับเป็นการลดทอนพระพุทธศาสนาให้เหลือเพียงคำสอนในทางโลกียธรรมโดยเน้นหลักการหรือปริยัติเป็นสำคัญ และมุ่งแต่เพียงความสำเร็จทางโลกที่ประจักษ์ได้เท่านั้น^๔ การกิจการทางการศึกษาที่ต้องทำคือ การสร้างประชากรที่มีคุณภาพให้กับประเทศ คณะสงฆ์ก็จำเป็นต้องสร้างบุคคลากรทางการศึกษาขึ้นมาให้มีคุณภาพด้วยการปฏิรูปการศึกษาในการจัดให้มีการศึกษาแก่ศาสนทายาทของคณะสงฆ์ สภาพการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยทั้งฝ่ายพระปริยัติธรรมแผนกธรรม มักจะประสบปัญหาในลักษณะที่คล้ายคลึงกันในหลายๆ ด้าน เช่น ปัญหาที่เกิดจากมาตรฐานของหลักสูตร ครูผู้สอน กระบวนการเรียนการสอน สื่อและอุปกรณ์การสอน และการวัดผลและประเมินผล ทั้ง ๕ ด้าน เป็นแนวทางในการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม (ระดับประถมศึกษา) สนามหลวงแผนกธรรม มีหลักสูตรคือนักธรรมจัดสำหรับพระภิกษุสามเณร และธรรมศึกษาจัดสำหรับคฤหัสถ์ สำหรับหลักสูตรนักธรรม แบ่งเป็นนักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท นักธรรมชั้นเอก ส่วนหลักสูตรธรรมศึกษา แบ่งเป็น ธรรมศึกษาชั้นตรี ธรรมศึกษาชั้นโท และธรรมศึกษาชั้นเอก ทั้งนี้ ผู้วิจัย จึงมีความสนใจที่

^๒สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, เรื่องสอบธรรมสนามหลวงแผนกธรรม พ.ศ. ๒๕๔๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๔), หน้า ๖๓.

^๓พระธรรมปัญญาภรณ์ (สุชาติ ธมมรตโน) และ พระมหาทองดี ปญฺญาวชิโร, การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี, (กรุงเทพมหานคร: อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๕๘-๖๐.

^๔พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑๒.

จะศึกษาการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ในประเด็นปัญหาดังกล่าว จึงได้ดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรม

๒.๒ เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑

๒.๓ เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมคณะสงฆ์ภาค ๑

๓. ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่อง “การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” ได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ดังนี้

๓.๑ ขอบเขตด้านตัวแปร

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑ ทั้ง ๕ ด้าน คือ ๑) ด้านหลักสูตร ๒) ด้านครูผู้สอน ๓) ด้านกระบวนการ การเรียนการสอน ๔) ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน ๕) ด้านการวัดผลและประเมินผล เป็น การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยกำหนดเลือกผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key Informants) จากผู้ที่มีคุณลักษณะสอดคล้องกับสาระสำคัญของการวิจัย ประกอบด้วย ผู้ให้ข้อมูล การให้สัมภาษณ์เชิงลึก แบบสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) จำนวน ๑๘ รูป/คน และ สนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จำนวน ๘ รูป/คน

วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ทั้งหมดโดยใช้เทคนิค ๖ C ได้แก่ Conceptualize (การจัดกรอบคิด) communication (การอธิบาย) category (จัดหมวดหมู่) classify (การจำแนกกลุ่ม) content (สาระสำคัญ) และ concept (ประเด็น)^๕ จะกระทำไปพร้อมๆ กันตลอดระยะเวลาที่ดำเนินการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบแบบสัมภาษณ์ แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) โดยมีขั้นตอน ลักษณะ และการตรวจสอบเครื่องมือ ประกอบด้วย ศึกษาหลักการและ ทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กำหนดกรอบแนวคิด ประมวลผลข้อมูลที่ได้จากการ วิเคราะห์ข้อมูล กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย ตรวจสอบความเที่ยงตรงของ เครื่องมือ ปรับปรุงแก้ไขแบบสัมภาษณ์ จัดพิมพ์เครื่องมือแบบสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์ กำหนด ประเด็นแบบสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

^๕ ภัทร แก้วนา, “เอกสารประกอบการสอน เรื่อง เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Data Analysis Technique)”, หน้า ๖. (ถ่ายเอกสารเย็บเล่ม).

๓.๒ ขอบเขตด้านประชากร

การวิจัยนี้ได้กำหนดให้ข้อมูลหลัก(Key Informants) จำนวน ๑๘ รูป/คน โดยสัมภาษณ์เจาะลึก(In-depth interview) และการสนทนากลุ่ม(Focus Group Discussion) จำนวน ๘ รูป/คน โดยวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนาความ

๓.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านสถานที่ในการวิจัย คือ วัดที่เป็นศาสนศึกษา เขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ ใน ๔ จังหวัด ประกอบด้วย กรุงเทพมหานคร จังหวัดนนทบุรี จังหวัดสมุทรปราการ และจังหวัดปทุมธานี

๓.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ผู้วิจัยทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลและดำเนินงานตั้งแต่ เดือนธันวาคม ๒๕๕๖ ถึงเดือน ธันวาคม ๒๕๕๗ รวมระยะเวลา ๑๒ เดือน

๔. ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑” คือ ๑) ด้านหลักสูตร ๒) ด้านครูผู้สอน ๓) ด้านกระบวนการการเรียนการสอน ๔) ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน ๕) ด้านการวัดผลและประเมินผล สรุป มีดังนี้

จุดแข็ง เป็นสำนักเรียนที่มุ่งเน้นเรื่องการเรียนรู้พระปริยัติธรรมแผนกธรรม สรุปจุดแข็งในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ภาค ๑ ทั้ง ๕ ด้าน ได้ดังต่อไปนี้ ๑. ด้านหลักสูตร ได้แก่ พระสังฆาธิการในทุกระดับชั้นให้ความร่วมมือกันดี คณะสงฆ์มีระบบและกลไกการพัฒนาและบริหารหลักสูตรที่มีประสิทธิภาพ ทำให้เกิดการพัฒนาคิดใจ มีหลักคำสอนโน้มน้าวให้เกิดกับผู้เรียนได้เข้าถึงภาวะของการพัฒนาคิดใจอย่างแท้จริงโดยสามารถนำไปสู่การปฏิบัติงานได้อย่างจริงจัง ๒. ด้านครูผู้สอน ได้แก่ มีครูที่มีศักยภาพ มีความเชี่ยวชาญเฉพาะตัว และมีปริมาณอย่างเพียงพอต่อการเรียนการสอน เพราะอยู่ในศูนย์กลางทางการศึกษา ปฏิรูปเทศดีกว่าต่างจังหวัด ๓. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ได้แก่ มีการจัดทำแผนการสอน ตามแผนยุทธศาสตร์ มีประสบการณ์ มีเทคนิควิธีที่หลากหลายที่สามารถสอนให้เข้าใจ แจ่มแจ้ง แก่ลัวกล้า และมีคุณภาพที่มีการยอมรับ ทำให้นักเรียนเข้าศึกษาเพื่อมากขึ้น ๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน ได้แก่ มีบุคลากรที่สามารถผลิตสื่อที่หลากหลาย ตามลำดับช่วงชั้นของหลักสูตร และการนำสื่อไปปรับใช้เพื่อให้เกิดศักยภาพทางการเรียนรู้เพิ่มขึ้น ๕. ด้านการวัดผลและประเมินผล ได้แก่ คณะสงฆ์มีการวางแผนในการตรวจสอบการสอบวัดผลประจำปีที่รัดกุมและจริงจังต่อการกำกับดูแล ในแต่ละจังหวัดของคณะสงฆ์ภาค ๑ มีระบบและกลไกการประเมินผลที่ชัดเจนอย่างเป็นธรรมต่อผู้เรียน

จุดอ่อน ไม่ให้การพัฒนาการเรียนการสอนบรรลุผลอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดตามที่มุ่งหวังไว้ สามารถสรุปประเด็นจุดอ่อน ในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ภาค ๑ ทั้ง ๕ ด้าน ได้ดังต่อไปนี้ ๑. ด้านหลักสูตร ได้แก่ ขาดการสนับสนุนในการปรับปรุงหลักสูตร เนื่องจากหลักสูตรเก่ายังไม่รับการเปลี่ยนแปลงให้เท่าทันกับการศึกษาสมัยใหม่ของสายสามัญ เนื้อหาของ

หลักสูตรไม่สามารถทำให้ผู้เรียนเข้าใจได้ด้วยตนเอง เพราะเป็นภาษาที่เข้าใจยาก ขาดการพัฒนาหลักสูตรที่ต่อเนื่องให้เป็นปัจจุบัน ไม่สามารถนำไปใช้ได้ในชีวิตจริง ๒. ด้านครูผู้สอน ได้แก่ ยังเป็นระบบพี่สอนน้อง ไม่ระบบการคัดเลือกครูที่มีศักยภาพ และไม่มีอัตราอรรถการรับการปฏิบัติหน้าที่อย่างเป็นระบบ เช่น เงินเดือน หรือ ค่าตอบแทน และนิตยภัต เหมาะสมกับการงานในการปฏิบัติหน้าที่เหมือนทางราชการ ๓. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ได้แก่ ไม่มีการวางแผนด้านกำลังครู จึงมีอัตราครูที่ไม่เพียงพอต่อการเรียนการสอน ส่งผลให้ครูที่มีความสามารถลาสิกขา สมองไหลไปสอนโรงเรียนเอกชน ที่ให้เงินเดือนหรือค่าตอบแทนที่สูงกว่า ขาดเทคนิควิธีที่หลากหลายที่สามารถสอนให้เข้าใจ ไม่มีวิธีการเรียนการสอนแบบสืบค้น ไม่มีตัวอย่างในการตั้งคำถาม ๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน ได้แก่ เอกสารตำราขาดการปรับปรุง บุคลากรในสมัยก่อนขาดการผลิตสื่อประกอบการบรรยายที่หลากหลาย บางสำนักยังเน้นการเรียนการสอนแบบท่องจำ ๕. ด้านการวัดผลและประเมินผล ได้แก่ ไม่มีระบบการสอบเก็บคะแนน และการวัดผลที่สามารถสะสมหรือสอบแก้ตัวในแต่ละภาคการศึกษา ทำให้ผู้เรียนขาดโอกาสในการศึกษาของระดับสูงต่อไป จนทำให้เกิดช่องว่าง ระหว่างผู้เรียนที่มีอายุแตกต่างกัน และบางครั้งเกิดความท้อแท้ต่อการศึกษาในระบบเดิมๆ ของคณะสงฆ์ คือ ครูผู้สอนไม่ได้ออกข้อสอบ ผู้ออกข้อสอบไม่ได้ตรวจวัดผลการสอบ และผู้ตรวจวัดผลการสอบ ขาดการอบรมให้มีความรู้เท่าเทียมกันในแต่ละรายวิชาที่เปิดสอบประจำปี

โอกาส ช่วยส่งเสริมสนับสนุนการบริหารจัดการศึกษาให้บรรลุผลอย่างมีประสิทธิภาพ
สรุปประเด็นโอกาส ในการพัฒนาการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ภาค ๑ ทั้ง ๕ ด้าน ได้ดังต่อไปนี้ ๑. ด้านหลักสูตร ได้แก่ สามารถนำหลักสูตรไปประยุกต์ใช้สอนได้กับทุกระดับชั้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับครูผู้สอนต้องได้รับการอบรมในแต่ละหลักสูตรอย่างต่อเนื่องทุกๆ ปีการศึกษาควรได้รับการอบรมเพื่อการพัฒนาให้เป็นไปตามหลักสูตรที่มีการปรับเปลี่ยนให้ทันสมัยและครอบคลุมเนื้อหาที่มีความหลากหลายของแต่ละวิชา ๒. ด้านครูผู้สอน ได้แก่ ครูผู้สอนมีโอกาสพัฒนาความรู้ที่หลากหลาย สามารถศึกษาต่อได้ทั้งในและต่างประเทศ ต้องมีระบบการคัดเลือกที่เป็นธรรมปราศจากระบบอุปถัมภ์ ต้องมีโอกาที่จะได้รับเงินเดือนและค่าตอบแทน ที่เป็นระบบ เช่น เงินเดือน หรือ ค่าตอบแทนและนิตยภัต เหมาะสมกับการงานในการปฏิบัติหน้าที่เหมือนทางราชการ ๓. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ได้แก่ ต้องมีการวางแผนอัตราากำลังครู เพื่อสร้างบุคลากรรุ่นใหม่ ที่มีแนวคิดต่อระบบการศึกษาสมัยใหม่ มีระบบจูงใจที่ให้ครูที่มีอยู่ได้รับโอกาสในการปรับขึ้นเงินเดือนหรือค่าตอบแทนทุกๆ ปี โอกาสในการสร้างประสบการณ์ การสอน ไม่เป็นเพียงแต่การบรรยายอย่างเดียวต้องเพิ่มเทคนิควิธีที่หลากหลายที่สามารถสอนให้เข้าใจ ด้วยวิธีการเรียนการสอนแบบสืบค้น มีตัวอย่างในการตั้งคำถาม ๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การเรียน ได้แก่ ครูผู้สอนต้องผลิตเอกสารประกอบการสอนและเรียนรู้การผลิตสื่อตำราให้ทันสมัย บุคลากรในสมัยนี้ต้องเน้นการเรียนการสอนแบบการค้นคว้าจากสื่อที่หลากหลาย วิธีการสอนผ่านระบบการสื่อสารทางไกล เพื่อเปิดโอกาสให้กับผู้ที่สนใจเรียนแต่ไม่มีเงินเดินทางไปเรียนได้เพราะมีภาระรับผิดชอบต่อธุรกิจของตนเอง ๕. ด้านการวัดผลและประเมินผล ได้แก่ ต้องมีระบบการสอบเก็บคะแนน และการวัดผลที่สามารถสะสมหรือสอบแก้ตัวในแต่ละภาคการศึกษา ทำให้ผู้เรียนมีโอกาสในการศึกษาของระดับสูง

ต่อไป จนทำให้ขาดช่องว่าง ระหว่างผู้เรียนที่มีอายุแตกต่างกัน และบางครั้งเกิดความท้อแท้ต่อการศึกษาระบบเดิมๆ ของคณะสงฆ์ คือ ครูผู้สอนต้องเป็นผู้ออกข้อสอบในแต่ละแห่งที่มีโอกาสเข้าไปให้ความรู้หรือมีการประชุมกลุ่มของคณะสงฆ์จังหวัดในการออกข้อสอบในภาพรวมโดยการนัดประชุมครูผู้สอนทั้งหมดมาประชุมพร้อมกันเพื่อจัดทำข้อสอบร่วมกันต่อไป ผู้ออกข้อสอบต้องเป็นผู้ตรวจวัดผลการสอบ ในกรณีที่ข้อสอบอัตนัย และเปิดโอกาสให้ครูผู้สอนตรวจวัดผลการสอบโดยการอบรมให้ความรู้เท่าเทียมกันในแต่ละรายวิชาที่เปิดสอบ

อุปสรรคและภัยคุกคาม ผู้เรียนส่วนมีทัศนคติต่อการศึกษาศรีปริยัติธรรมแผนกธรรม ว่าเรียนยาก สอบยาก ประสบผลสำเร็จยาก ต่างจากการศึกษายสามัญ สรุปประเด็น อุปสรรคและภัยคุกคาม ในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ภาค ๑ ทั้ง ๕ ด้าน ได้ดังต่อไปนี้ ๑. ด้านหลักสูตร ได้แก่ ขาดการพัฒนาหลักสูตร เป็นหลักสูตรเก่า ยังไม่ได้รับการเปลี่ยนแปลงให้ทันกับการศึกษาสมัยใหม่ของสายสามัญ หลักสูตรไม่เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป เป็นการใช่วิชาที่เข้าใจยาก ปัญหาการพัฒนาหลักสูตรที่ไม่ต่อเนื่องให้เป็นปัจจุบัน ๒. ด้านครูผู้สอน ได้แก่ ไม่มีระบบการสอบคัดเลือกเพื่อบรรจุเป็นครูผู้สอนที่มีศักยภาพ และอัตราการรับการปฏิบัติหน้าที่อย่างเป็นระบบ เช่น เงินเดือน หรือ ค่าตอบแทน และนิยัตินักที่เหมาสมกับภาระงานในการปฏิบัติหน้าที่เหมือนทางราชการ ครูผู้สอนในปัจจุบัน รับหลายหน้าที่จนแบ่งเวลาในการปฏิบัติไม่เพียงพอต่อความต้องการ ๓. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ได้แก่ ไม่มีการวางแผนในการสอนแต่ละวันที่มีการเรียนการสอน จึงมีอัตราครูที่ไม่เพียงพอต่อการเรียนการสอน ๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การเรียน ได้แก่ ขาดงบประมาณในการผลิตเอกสารตำรา ขาดการปรับปรุง บุคลากรในสมัยก่อน ขาดการผลิตสื่อประกอบการบรรยายที่หลากหลาย บางสำนักยังเน้นการเรียนการสอนแบบท่องจำ ๕. ด้านการวัดผลและประเมินผล ได้แก่ ไม่มีเกณฑ์มาตรฐาน และการวัดผลที่สามารถสะสมหรือสอบแก้ตัวในแต่ละภาคการศึกษา โดยทำให้ผู้เรียนขาดโอกาสในการศึกษาของระดับสูงต่อไป จนทำให้เกิดช่องว่าง ระหว่างผู้เรียนที่มีอายุแตกต่างกัน และบางครั้งเกิดความท้อแท้ต่อการศึกษาระบบเดิมๆ ของคณะสงฆ์ คือ ครูผู้สอนไม่ได้ออกข้อสอบ ผู้ออกข้อสอบไม่ได้ตรวจวัดผลการสอบ และผู้ตรวจวัดผลการสอบขาดการอบรมให้ความรู้เท่าเทียมกันในแต่ละรายวิชาที่เปิดสอบประจำปี

๕. อภิปรายผล

ผู้วิจัย จะได้อภิปรายการพัฒนาการจัดการการศึกษาศรีปริยัติธรรม ตามหลักการจัดการประกอบด้วย ด้านหลักสูตร ด้านครูผู้สอน ด้านกระบวนการเรียนการสอน ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน และด้านการวัดผลและประเมินผล จึงสรุปการอภิปรายผลได้ดังต่อไปนี้

๑) ด้านหลักสูตร การพัฒนาการจัดการการศึกษาศรีปริยัติธรรมได้ระบุนถึงผลลัพธ์ที่พึงปรารถนาอันเกิดจากความพยายามในการพัฒนาองค์การว่า “การเพิ่มประสิทธิผลของการแก้ปัญหาและความสามารถในการปรับตัวมุ่งสู่อนาคตขององค์การ ส่วนในระดับบุคคลนั้นการพัฒนาองค์การเปิดโอกาสให้สมาชิกเพิ่มความตระหนักรู้ และการเข้ามีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน ทั้งนี้เพื่อผสมผสาน

วัตถุประสงค์ส่วนบุคคลให้สอดคล้องกับเป้าหมายขององค์การ”^๖ สอดคล้องกับงานวิจัยของ **บัณฑิต นิตรวีโรจน์**^๗ ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาแบบแผนการจัดการเรียนการสอนแบบการจัดความรู้เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการสอนของนักศึกษาครู” ผลการวิจัยพบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง คือ ๑) การพัฒนาแบบแผนการจัดการเรียนการสอน แบบการจัดการความรู้ซึ่งได้รับการประเมินความเหมาะสมโดยผู้เชี่ยวชาญที่ระดับมากที่สุด รูปแบบมีลักษณะเด่นคือ การบูรณาการการจัดการความรู้ กระบวนการกลุ่มและเรียนรู้แบบร่วมมือ การเรียนรู้แนวสร้างสรรค์นิยม การนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติ และการประเมินผลตามสภาพจริง ๒) การนำเสนอรูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบการจัดการความรู้ไปทดสอบกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักศึกษาครู จำนวน ๖๐ คน กลุ่มทดสอบจำนวน ๓๐ คน และกลุ่มควบคุม จำนวน ๓๐ คน กลุ่มทดลองมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนการสอนและสมรรถนะทางการสอนสูงกว่ากลุ่มควบคุม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

๒) ด้านผู้สอน การพัฒนาการจัดการศึกษาด้านการบริหารบุคคล พบว่า การสรรหาและคัดเลือกทรัพยากรมนุษย์ที่มีความสามารถพิเศษจากภายนอกเข้ามาเป็นสมาชิกใหม่ขององค์การหรือคัดเลือกทรัพยากรมนุษย์ที่มีความสามารถพิเศษจากภายในองค์การที่มีคุณสมบัติตรงตามความต้องการขององค์การแล้วก็ตามก็ไม่ได้หมายความว่า องค์การไม่ต้องพัฒนาบุคลากรอีก เพราะแม้บุคลากรจะผ่านกระบวนการคัดเลือกที่ดีที่สุดมาแล้ว ก็อาจจะยังไม่สามารถปฏิบัติงาน อย่างมีประสิทธิภาพได้เลยในทันที เพราะในความเป็นจริงแล้วไม่มีบุคลากรใดที่ดีที่สุด หรือเหมาะสมที่สุดสำหรับองค์การโดยไม่ผ่านการขัดเกลา ทำให้้องค์การต้องมีกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีความสามารถพิเศษเหล่านี้ให้มีความเหมาะสมกับ ภารกิจ และ เป้าหมายขององค์การ และยิ่งต้องพัฒนาบุคลากรเพิ่มมากขึ้นเพื่อเป็นกำลังคนสำรองที่สำคัญสำหรับองค์การในอนาคต กระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จึงไม่ควรเน้นเรื่องการให้ แต่ควรเน้นเรื่องการดึงความสามารถหรือศักยภาพของบุคลากรออกมาโดย ผ่านกิจกรรมการพัฒนา”^๘ ไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระราชรัตนมงคล (มนตรี ยางธิสาร)** ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมวิธีการสอนศีลธรรมระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของพระสอนศีลธรรมตางโครงการของกระทรวงศึกษาธิการ” ผลการวิจัยพบว่า^๙ ผลการติดตามผลของบุคลากรอยู่ในระดับมาก คือ ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้นำ

^๖Fred Luthens, **Organization Behavior**, (Singapore : McGraw-Hill International Editions, 1995), p.565.

^๗บัณฑิต นิตรวีโรจน์, “การพัฒนาแบบแผนการจัดการเรียนการสอนแบบการจัดความรู้เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการสอนของนักศึกษาครู”, **ปริญาครุศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต** (สาขาวิชาอุดมศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^๘จิรประภา อัครบวร, **คุณค่าคน คุณค่างาน**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เต๋า ๒๐๐๐, ๒๕๕๒), หน้า ๘๕.

^๙พระราชรัตนมงคล (มนตรี ยางธิสาร), “การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมวิธีการสอนศีลธรรมระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของพระสอนศีลธรรมตางโครงการของกระทรวงศึกษาธิการ”, **ปริญาการศึกษาดุษฎีบัณฑิต** (สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๔).

ความรู้ไปใช้ปฏิบัติงาน มีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่า หลักสูตรมีความสอดคล้องและมีความเหมาะสมทั้งด้านระยะเวลา ด้านเนื้อหาสาระ ด้านกิจกรรม ด้านสื่อการเรียนการสอน และด้านการประเมินผล เป็นต้น

๓) ด้านกระบวนการเรียนการสอน การพัฒนารูปแบบการจัดการการศึกษาด้านการจัดการองค์การพบว่าการออกแบบโครงสร้างองค์การ และเรื่องการแข่งขันผล สำหรับทางด้านทักษะ นั้น ที่ปรึกษาจะต้องมีทักษะด้านต่างๆ เช่น การฟัง การมีมนุษยสัมพันธ์ การสร้างความเชื่อถือและความสามารถในการทำงานร่วมกับกลุ่มได้อย่างราบรื่น”^{๑๐} ไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของ **นงลักษณ์ เรือนทอง** ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารโรงเรียนที่มีประสิทธิภาพ” ผลการวิจัย พบว่า^{๑๑} ผู้บริหาร ครู อาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนักเรียน มีทัศนะต่อรูปแบบการบริหารโรงเรียนที่มีประสิทธิภาพ อยู่ในระดับมาก คือ ๑) รูปแบบการบริหารโรงเรียนที่มีประสิทธิภาพ คือ องค์การแห่งการเรียนรู้ ผู้บริหาร และครูเป็นมืออาชีพ การประกันคุณภาพ สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ การมีวิสัยทัศน์และวัตถุประสงค์ร่วมกัน เน้นการเรียนการสอน การสอนที่มีวัตถุประสงค์ และมีความคาดหวังต่อนักเรียนสูง ๒) รูปแบบการบริหารโรงเรียนที่มีประสิทธิภาพ คือ มีความเหมาะสมถูกต้อง สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีของการบริหารคือ ๑) องค์การแห่งการเรียนรู้ ๒) ผู้บริหารและครูเป็นมืออาชีพ ๓) การประกันคุณภาพ การตรวจสอบได้และความเชื่อถือ ๔) สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ๕) การมีวิสัยทัศน์และวัตถุประสงค์ร่วมกัน ๖) เน้นการเรียนการสอน ๗) การสอนที่มีวัตถุประสงค์ และ ๘) มีความคาดหวังต่อนักเรียนสูง เป็นต้น

๔) ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาการอำนวยการ พบว่า การบริหารทรัพยากรมนุษย์หมายถึงกระบวนการที่ผู้บริหารใช้ศิลปะและกลยุทธ์ดำเนินการสรรหาคัดเลือกและบรรจุบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเพื่อปฏิบัติงานในองค์การ พร้อมทั้งสนใจการพัฒนาธรรมาภิบาลให้สมาชิกที่ปฏิบัติงานในองค์การเพิ่มพูนทั้งความรู้ ความสามารถ รวมทั้งมีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดีในการทำงานและยังรวมไปถึงการแสวงหา วิธีการที่ทำให้สมาชิกในองค์การที่ต้องพ้นจากการทำงานด้วยเหตุทุพพลภาพ เกษียณอายุ หรือ เหตุอื่นใดให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข”^{๑๒} และไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระมหาสหัส จิตสาโร** ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาวิจัยการบริหารองค์การคณะสงฆ์” ผลการวิจัย พบว่า^{๑๓} โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก แต่งตั้งและถอดถอนบุคคลในองค์การคณะสงฆ์ เป็นอำนาจหน้าที่ของผู้บริหารชั้นต้นหรือผู้บริหารที่สูงกว่า ยังขาดการบริหารอย่างเป็นระบบและมีการพัฒนาไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลง แต่การมอบ

^{๑๐}สุนันทา เลาพันธ์, **การพัฒนาองค์การ**, (กรุงเทพมหานคร: ซีวีแอลการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๓๔.

^{๑๑}นงลักษณ์ เรือนทอง, “รูปแบบการบริหารโรงเรียนที่มีประสิทธิภาพ”, **ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต** (สาขาวิชาการบริหารการศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐).

^{๑๒}พยอม วงศ์สารศรี, **การบริหารทรัพยากรมนุษย์**, (กรุงเทพมหานคร: คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๐), หน้า ๕.

^{๑๓}พระมหาสหัส จิตสาโร, “การบริหารองค์การคณะสงฆ์”, **รายงานการวิจัย**, (พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๖๗.

อำนาจในการตัดสินใจยังขึ้นอยู่กับผู้บริหารที่มีลำดับชั้นสูงกว่า การจัดการบริหารในแต่ละวัดยังไม่เด่นชัด รวมทั้งการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับภาค จนถึงระดับวัดการปกครองมีการรวมศูนย์ และเป็นไปในการสั่งการจากบนลงล่าง การศึกษาของวัดและของคณะสงฆ์โดยรวมขาดระบบบริหารจัดการที่ดีและไม่เป็นระบบ

๕) ด้านการวัดผลและประเมินผล พัฒนารูปแบบการจัดการการศึกษาด้านการควบคุมพบว่า องค์การเป็นหน่วยงานสังคมที่ประกอบด้วยมนุษย์หลายๆ คนที่อยู่ร่วมกันเพื่อกระทำให้สิ่งหนึ่งสิ่งใดให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน องค์การจึงมีความเคลื่อนไหว มีพฤติกรรมและมีปฏิสัมพันธ์ได้ตอบโต้ระหว่างกันทั้งภายในและภายนอกองค์การ ความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วทางด้านวิทยาการและเทคโนโลยี ความเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมและวัฒนธรรมของบุคคลในองค์การส่งผลกระทบต่อการทำงานขององค์การ จึงทำให้องค์การที่ต้องการความเจริญก้าวหน้าและเจริญเติบโตในอนาคตจำเป็นต้องวางแผนเพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลงองค์การให้มีประสิทธิภาพ”^{๑๔} สอดคล้องกับแนวคิดของ **ศิริวรรณ เสรีรัตน์** ได้แสดงทัศนะว่า “หน้าที่งานบริหารที่เป็นมาตรฐานการศึกษาที่จะต้องทำหน้าที่โดยผู้บริหารงาน จำนวน ๕ ประการคือ การวางแผน การจัดองค์การ การบริหารบุคคล การอำนวยการ และการควบคุม เป็นต้น”^{๑๕} สอดคล้องกับแนวคิดของ **พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)** ได้ชี้ให้เห็นว่า “การศึกษาพุทธวิธีการบริหารโดยใช้หน้าที่ของนักบริหารเป็นกรอบในการพิจารณาอยู่ ๕ ประการคือ การวางแผน การจัดองค์การ การจัดคนเข้าทำงาน การสั่งการ และการควบคุม เป็นต้น”^{๑๖} สอดคล้องกับงานวิจัยของ **สมชาย ไมตรี** ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาของพระสงฆ์ในประเทศไทย : กรณีศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี” ผลการวิจัย พบว่า^{๑๗} โดยภาพรวมการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี มีความเหมาะสมอยู่ในระดับปานกลาง คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีเป็นการศึกษาที่เน้นการสอบวัดผลความรู้ ระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีปัจจุบันยังมีความเหมาะสม การศึกษาคณะสงฆ์ก็ยังคงรักษารูปแบบการศึกษาเดิมมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน และคณะสงฆ์จะต้องเริ่มคิดตัดสินใจในการปรับปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี เพื่อให้การศึกษาระบบนี้คงอยู่ และแพร่หลายมากยิ่งขึ้นต่อไป

^{๑๔}สุรินทร์ เลาพันธ์, **การพัฒนาองค์การ**, (กรุงเทพมหานคร: ซีวีแอลการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๒๒๑.

^{๑๕}ศิริวรรณ เสรีรัตน์, **ทฤษฎีองค์การ : ฉบับมาตรฐาน**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร, ๒๕๕๓), หน้า ๔๗.

^{๑๖}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีการบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๕.

^{๑๗}สมชาย ไมตรี, “การศึกษาของพระสงฆ์ในประเทศไทย : กรณีศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี”, **งานวิจัยค้นคว้าอิสระ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๓๙), หน้า ๑๒๖.

๖. ข้อเสนอแนะ

๖.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การพัฒนาการจัดการศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ คือ ๑. ด้านหลักสูตร ๒. ด้านครูผู้สอน ๓. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน และ ๕. ด้านการวัดผลและประเมินผล กล่าวโดยสรุป มีดังนี้

การพัฒนาการจัดการศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ผู้วิจัย สรุปข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการพัฒนาจัดการการศึกษา ตามหลักการจัดการประกอบด้วย ๑. ด้านหลักสูตร ๒. ด้านครูผู้สอน ๓. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน และ ๕. ด้านการวัดผลและประเมินผล ดังต่อไปนี้

๑. ด้านหลักสูตร มหาเถรสมาคมควรมีนโยบายให้ผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน มีการวางแผนการจัดการศึกษาแผนกธรรม ทั้งระยะสั้นและระยะยาว ตามหลักสูตรที่เหมาะสมกับยุคสมัย มีเป้าหมายชัดเจนตามกฎระเบียบของสำนักเรียนเป็นต้น

๒. ด้านครูผู้สอน ผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน ต้องส่งเสริมอาจารย์เข้าประชุม อบรมสัมมนาเชิงวิชาการ ไปศึกษาดูงานในสถานที่ปฏิบัติงานจริง มีการจัดฝึกอบรมสัมมนาเชิงวิชาการ และสนับสนุนทุนทรัพย์เป็นต้น

๓. ด้านกระบวนการเรียนการสอน คือ ผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน ต้องกำหนดหน้าที่ตามโครงสร้างการบริหารให้อาจารย์ บุคลากรเจ้าหน้าที่ และนักเรียน ปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้มอบหมาย คือ ตั้งอยู่ในกฎระเบียบของสำนักเรียน

๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน ผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน ต้องมีนโยบายจัดสรรงบประมาณภายในสำนักเรียน ติดตามงบประมาณ ติดตามวัสดุอุปกรณ์เครื่องมือสื่อสาร อาคารสถานที่สอบเป็นต้น รวบรวมเก็บรักษาเอกสาร กฎระเบียบ ข้อบังคับ คำสั่งที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนในสำนักเรียน

๕. ด้านการวัดผลและประเมินผล ผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน ต้องควบคุมดูแล อาจารย์ บุคลากร เจ้าหน้าที่ และนักเรียนในสำนักเรียนให้อยู่ในกฎระเบียบ กำกับดูแลรักษาเอกสาร กฎระเบียบ หนังสือเรียน ตำราศึกษา สื่อการสอน สารสนเทศ และคอมพิวเตอร์เป็นต้น ตรวจสอบระบบการเรียนการสอน และการสอบวัดผลให้เป็นไปตามที่แม่กองธรรมเป็นต้น

๖.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

ผู้วิจัย สรุปข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการในการพัฒนาการจัดการศึกษา ตามหลักการจัดการประกอบด้วย ประกอบด้วย ๑. ด้านหลักสูตร ๒. ด้านครูผู้สอน ๓. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน และ ๕. ด้านการวัดผลและประเมินผล ดังต่อไปนี้

๑. ด้านหลักสูตร ผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน อาจารย์ และบุคลากรเจ้าหน้าที่ต้องนำแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาไปปฏิบัติให้มีความชัดเจน ด้านระยะเวลา การปฏิบัติงาน และการจัดกรรมในสำนักเรียนเป็นต้น

๒. ด้านครูผู้สอน ผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน อาจารย์ และบุคลากรเจ้าหน้าที่ต้องดำเนินการให้ผู้สอน เกิดแรงจูงใจให้เกิดจิตศรัทธาในการเรียนการสอน ด้วยการจัดประชุมสัมมนาในสำนักเรียน เชิญไปทัศนศึกษาดูงานที่อื่น มีการจัดฝึกอบรมเชิงวิชาการในสำนักเรียน มีการสร้างทีมงานให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะสงฆ์เป็นต้น

๓. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน อาจารย์และบุคลากรเจ้าหน้าที่ให้มีการพัฒนาการจัดการเรียนการสอน ทั้งเชิงรุกและเชิงรับ ตามนโยบาย การพัฒนาระบบการศึกษาให้มีความยืดหยุ่นตามสภาพสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป ควรจะดำเนินการให้สอดคล้องตามรูปแบบโครงสร้างสำนักเรียนที่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมา และแผนการศึกษาที่มีเป้าหมาย

๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน ผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน อาจารย์ และบุคลากรเจ้าหน้าที่ดำเนินการจัดซื้อ จัดหาให้ครบถ้วนและเพียงพอต่อจำนวนนักเรียน ในแต่ละห้องตามความเป็นจริง

๕. ด้านการวัดผลและการประเมินผล ผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน อาจารย์ และบุคลากรเจ้าหน้าที่ให้เกิดความโปร่งใสเป็นไปตามกฎระเบียบและข้อบังคับของคณะสงฆ์ต่อไป

๖.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” ผู้วิจัยเสนอแนะแนวทางการวิจัยครั้งต่อไป ดังต่อไปนี้

๑. ควรศึกษาการพัฒนาประสิทธิภาพการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑

๒. ควรมีการศึกษากลยุทธ์ในการพัฒนารูปแบบเกี่ยวกับการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาคอื่นๆ ต่อไป

๓. ควรมีการศึกษายุทธศาสตร์การพัฒนากิจการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

(๑) หนังสือ :

จิรประภา อัครบวร. **คุณค่าคน คุณค่างาน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เต๋า ๒๐๐๐, ๒๕๕๒.

พยอม วงศ์สารศรี. **การบริหารทรัพยากรมนุษย์**. กรุงเทพมหานคร : คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๐.

พระไพศาล วิสาโล, **พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**.

กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๕๖.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **พุทธวิธีการบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระธรรมปัญญาภรณ์ (สุชาติ ธรรมรัตน์) และ พระมหาทองดี ปญฺญาวชิโร. **การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี**. กรุงเทพมหานคร: อักษรการพิมพ์, ๒๕๔๘.

ศิริวรรณ เสรีรัตน์. **ทฤษฎีองค์การ : ฉบับมาตรฐาน**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร, ๒๕๕๓.

สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง. **เรื่องสอบธรรมสนามหลวงแผนกธรรม พ.ศ. ๒๕๔๔**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๔.

สุนันทา เลาหันทน์. **การพัฒนาองค์การ**. กรุงเทพมหานคร: ซีวีแอลการพิมพ์, ๒๕๕๓.

(๒) วิทยานิพนธ์/งานวิจัย

นงลักษณ์ เรือนทอง. “รูปแบบการบริหารโรงเรียนที่มีประสิทธิผล”. **ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต** (สาขาวิชาการบริหารการศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐.

บัณฑิต ฉัตรวิโรจน์. “การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบการจัดความรู้เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการสอนของนักศึกษาครู”. **ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต** (สาขาวิชาอุดมศึกษา). บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

สมศักดิ์ บุญปุ, ผศ.ดร. “การพัฒนาศึกษาสงฆ์”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต**. กรุงเทพมหานคร: นวสารการพิมพ์, ๒๕๕๒.

พระมหาสหัส จิตสาโร. “การบริหารองค์กรคณะสงฆ์”. **รายงานการวิจัย**. พระนครศรีอยุธยา : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระราชรัตนมงคล (มนตรี ยางอิสาร). “การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมวิธีการสอนศีลธรรมระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของพระสอนศีลธรรมตามโครงการของกระทรวงศึกษาธิการ”. **ปริญญาการศึกษาดุษฎีบัณฑิต** (สาขาวิชาการศึกษาคณะผู้ใหญ่). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๔.

สมชาย ไมตรี. “การศึกษาของพระสงฆ์ในประเทศไทย : กรณีศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี”. **งานวิจัยค้นคว้าอิสระ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๓๙.

(๓) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์:

นภัทร์ แก้วนาค, “เอกสารประกอบการสอน เรื่อง เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ Qualitative Data Analysis Technique”. ถ่ายเอกสารเก็บเล่ม.

๒. ภาษาอังกฤษ

(I) Book

Fred Luthens. **Organization Behavior**. Singapore : McGraw-Hill International Editions, 1995.

